

Vreemde kameraden*

Socialisme in Nederland en België: een wereld van verschil

DERK JAN EPPINK

*Politiek redacteur bij de Vlaamse krant De Standaard.
Eerder was hij redacteur van NRC Handelsblad*

Soms krijg je het gevoel dat je een andere wereld bezocht als je 's avonds terugrijdt van een partijcongres van de Waalse Parti Socialiste (PS). De eerste gelederen van de partij zongen net De Internationale, met een vuist gebald en een roos in de andere hand. Ze dragen 'nestwarmte' uit onder kameraden. Op de tafels bij de ingang liggen de verzamelde werken en toespraken van de partijvoorzitter, naast die van de vroegere Franse president François Mitterrand. De partijleider spreekt zijn 'militanten' toe met 'cher camerades'. Het socialistische ritueel vind je nergens in Europa nog zo puur als op congressen van de PS.

Maar de schijn bedriegt, want de partij staat bol van intriges en conflicten. De partijbaronnen uit Charleroi en Luik houden elkaar in de gaten, verdeelen macht en posten en laven zich aan wereldse geneugten. En machtsvetes worden, achter rode coulissen, uitgevochten op het scherpst van de snede: in 1991 werd de PS-peetvader van Luik, Andre Cools, vermoord. Zo'n partij heeft iets aantrekkelijks. Het ritueel heeft mystiek, ideologische drijfveren, maar de *pouvoir occulte* blijft voor het oog van de waarnemers verborgen. De PS is een krabbenmand waarin een constante te zien is: kameraden worden verraden door kameraden. Wie dan 's avonds over een verlaten, doch goed verlichte Belgische autosnelweg naar huis rijdt, denkt bij zichzelf: 'Beam me up, Scotty'. In die zaal – ongetwijfeld eigendom van de vakbond of mutualiteit – leek even iets groots te gebeuren, een revolutie op minischaal. Maar het was een eigentijdse façade van Potemkin.

Een Belgisch socialisme bestaat niet meer.

Vroeger bestond het wel. De Belgische Socialistische Partij (BSP) was een unitaire partij, gedomineerd door Waalse socialisten. Want Wallonië was bakermat van de industriële revolutie op het Europese continent, en daarmee van het socialisme. Maar in Vlaanderen lag dat totaal anders. De textiel en de landbouw gaven de Vlamingen werk en de katholieke kerk bewaakte in naam van het opperwezen de bestaande

orde. Het socialisme groeide er wel, maar altijd als minoritaire groep en niet dominerend zoals in Wallonië. Naarmate het unitaire België begon te kraken en het in 1970 begon aan een lang (en nog altijd niet afgesloten proces van staats hervormingen) kon een unitaire BSP niet bijeen blijven. Christen-democraten, liberalen en socialisten splitsten in de jaren zeventig de partijen op in een Vlaams en Franstalig deel. In 1978 ging de BSP ter ziele en ontstonden de PS en SP.

Het Vlaams socialisme kreeg een ander gezicht, al behield het karaktertrekken die het van de Waalse kameraden erfde. Congressen van de SP, bijvoorbeeld in de Gentse 'Vooruit', zijn militant en de partij kent discipline. Het is geen gezelschap loslopende dromers, dweepers, gauchisten en nog verdwaalde *tiers-mondisten*. Van de BSP-tijd is nestgevoel blijven hangen, met leiders die spreken en partijsoldaten die gedwee luisteren. Maar het Vlaams socialisme is minder bezeten van symboliek dan de Waalse kameraden die in hun deelstaat een *Etat PS* konden maken. De SP kon dat niet, zij was niet de grootste maar de kleine in een rooms-rode coalitie met christen-democraten.

Vooral de laatste jaren lopen de partijculturen van de PS en SP sterker uit elkaar. De PS blijft het

ideologische gewaad dragen, spreekt over 'klasstrijd', en ze weet 'het historisch gelijk' aan haar kant. Zij heeft iets Mediterraans, latijns, met een retorica zonder logica, althans wat Noordelingen er onder verstaan. Zij spreekt over de staat die stuurt, maar de regering waar zij deel van uitmaakt privatiseert gewoon overheidsbedrijven. En aan het eind van De Internationale roepen PS'ers: *à bas les calotins*, weg met de katholieken. Maar ze regeren er al jaren mee. Sommige PS-kamerleden kan men terugvinden in demonstraties tegen het beleid van de regering. Met rode vlaggen lopen ze voorop. Maar als ze in het parlement stemmen, doen ze dat zoals de PS-voorzitter voorschrijft. Tegenwoordig is die voorzitter een *postillon d'amour* tussen rivaliserende clans.

De SP gaat de andere kant op. Zij is bezig een moderne en open sociaal-democratische partij te worden, vergelijkbaar met de SPD, Labour of de PvdA. Socialisten worden steeds meer sociaal-democraten. Hoewel SP-voorzitter Louis Tobback wellicht het odium heeft van een 'socialist van de oude stempel' is de generatie die na hem komt eigentijds. Zij hecht niet aan 'oude vormen en gedachten' en kijkt naar 'een goed bestuur'. Ze praat niet over kameraden, maar over burgers. En zelfs een overgelopen katholiek kan er tegenwoordig zijn wereldse missiedrang kwijt. De politieke cultuurgrens in het Europees socialisme loopt dus door België. Toch blijft er nog een behoorlijk verschil met de PvdA, en vooral in de politieke cultuur. De PvdA heeft van nature iets Messianistisch, gedreven; de SP iets militants en strijdbars. De Nederlandse socialisten – niet zelden de meest zuivere calvinisten die er zijn – lijken hun gevoel voor verbetering van de wereld uit de Bergrede te putten. Joop den Uyl en Jan Pronk zijn er voorbeelden van. In de PvdA is ontwikkelingshulp een ijkpunt voor morele gehalten; bij de SP speelt het amper een rol en bij de PS helemaal niet. In de PvdA hoor je soms kerkgalm, maar in de SP hoor je de cafediscussies in het 'Volkshuis'. Socialisten in Vlaanderen hebben iets syndicalistisch, en soms iets anti-kerkelijks. De PvdA heeft, door de jaren zeventig, een praatcultuur gekregen waarin men de indruk krijgt dat iedereen over alles meepraat. In werkelijkheid zal dit wel niet zo zijn, maar men doet alsof. Maar bij de Vlaamse socialisten onder Louis Tobback

kunnen de verhoudingen soms behoorlijk autoritair zijn. Als Tobback kwaad is op zijn militanten put hij uit zijn scheldproza. 'Ik ga met jullie naar de volgende verkiezingen. Maar niemand zal zich gaan drukken. Ik ga niet naar de verkiezingen met kreupelen' zei hij vorig jaar. Als Wim Kok zo tot zijn congres zou praten, zouden sommigen huilend weglopen, op zoek naar psychische steun. De Vlaamse socialisten zijn harder, gevormd in een hardere omgeving. Je moet er niet komen aanzetten met huilerige verhalen. In de PvdA is het debat bijna therapeutisch van aard, alsof zelfhulpgroepen spreken. De post-Tobback-SP zal ongetwijfeld een minder hard taalgebruik benutten. Maar toch, de militanten houden er soms ook wel van als de leider kaffert.

Verschillen in viervoud

De politiek-culturele verschillen tussen het socialisme in Nederland en België hebben te maken met vier verschillende omgevingsfactoren: een andere historische context, andere staatkundige omstandigheden, een ander sociologisch profiel en andere politieke machtsfactoren. Op zich is het vreemd dat in twee buurlanden die in omvang niet veel verschillen de politieke cultuur binnen een geestesstroming zo sterk uiteen kan lopen. Er zijn natuurlijke wel enkele gelijke fundamenteen. Het socialisme streefde naar emancipatie van arbeiders (nu spreekt men van laagste inkomensgroepen) en liep voorop in de sociale strijd. Het algemeen kiesrecht werd daarbij een belangrijk instrument. Toen socialisten in Nederland en België regeringsmacht kregen, bouwden zij mee aan de verzorgingsstaat, samen met christen-democraten. Doel en middelen liepen niet ver uiteen, maar het politieke klimaat wel.

In de historische context zijn verschillen te zien die veel van de politieke cultuur verklaren. Belgisch socialisme is van origine sterk verankerd in de vakbeweging. België kende door zijn vroege en robuuste industrialisering (veel vroeger dan in Nederland) al een sterke syndicale traditie. Vanaf 1860 werden vakbonden, die groeiden uit een gildentraditie, belangrijker en kwam er een vorm van eenheid. Vanuit deze bonden groeiden ook de coöperaties, een consumentenbeweging *avant la lettre*. De Belgische Werkliedenpartij (BWP) die werd opgericht in 1885, kwam voort uit deze beweging. Ook de

* Deze bijdrage is voor een deel gebaseerd op het zojuist verschenen boek van de auteur: *Vreemde Buren. Over politiek in Nederland en België*, Amsterdam: Contact, 1998.

mutualiteit (ziekenfondsen) werd deel van deze zuil die een collectief lidmaatschap kende. Wie lid was van een door de BWP erkende vakbond was lid van de BWP. De leiders kwamen voort uit de zuil waarin de partij een syndicalistisch-mutualistische grondslag had. De SDAP, opgericht in 1894, kende een veel smallere basis, in drie opzichten: geografisch, sociaal en machtspolitiek. Het Nederlands socialisme bleef beperkt tot grote steden in Holland en ontkerkelijkte delen van Friesland. Een sterke vakbeweging was er ook niet meteen. Het Algemeen Nederlands Werklieden Verbond (ANWV), opgericht in 1871, was eerder links-liberaal dan socialistisch. In 1887 had zij nog maar 2730 leden. En de SDAP kende geen makkelijke geboorte. Zij kwam eigenlijk voort uit de anarchistische halsstarrigheid van Domela Nieuwenhuis en lange tijd bleef het Nederlands socialisme in onderlinge strijd verwickeld. De theoretici voerden het hoogste woord, maar politiek stond de SDAP aan de zijlijn.

In machtspolitiek opzicht was de BWP sterker dan de SDAP. Door haar brede grondslag en strijd voor algemeen kiesrecht haalde de BWP in 1925 zelfs 40 procent van de stemmen. De meerderheid in Wallonië en ruim 30 procent in Vlaanderen. Een enorm succes. In 1916 – tijdens de eerste wereldoorlog – kwam de BWP in de Belgische regering. De SDAP van Pieter Jelles Troelstra verkeek zich in 1918 op de wereldrevolutie en bleef na haar mislukte operette-revolutie op het Haagse Malieveld buiten de regering tot 1939. België kon na de eerste wereldoorlog niet meer worden geregeerd zonder de socialisten; in Nederland werden de socialisten – omgevormd tot de PvdA – pas na de tweede wereldoorlog een natuurlijke regeringspartner. De PvdA en SP/PS zijn opgegroeid in een ander staatkundig huis. Nederland is een centralistische, unitaire staat met een regulerende bureaucratie. Alles wordt bijna in Den Haag bepaald, vanuit Den Haag gestuurd of door Den Haag verboden. De Tweede Kamer heeft soms de allure van een uit de hand gelopen gemeenteraad. In Den Haag is de cockpit, al zal men in het Torentje zeggen: kokpit.

Maar België is heterogeen, decentraal en bestaat uit drie gemeenschappen en drie gewesten, zes parlementen en vijf regeringen. In totaal zijn er veertig ministers en vele honderden parlementsleden. Zo was het vroeger niet, want België was unitair. Maar eigenlijk voltrok zich in het land een geweldloze revolutie. De economische macht lag vroeger in

Wallonië, terwijl Brussel het kapitaal had en Vlaanderen een arm boereengebied was. Dat is totaal veranderd, want nu is Vlaanderen rijk, Wallonië arm en Brussel een gevel van vergane glorie. België is het bewijs dat de Marxistische analyse kan kloppen (niet de remedie). Want door de enorme verandering van de socio-economische onderbouw is er ook verandering gekomen in de politieke bovenbouw. Vlaanderen vond het unitaire België een te krap korset, en Wallonië voelde zich verwaarloosd en wilde zelf economisch beleid voeren. Vlaanderen wilde onder het 'Belgisch-Franstalig' juk weg, en Wallonië voelde zich berooid door de *Etat Belgo-Flamand*. Daarop werd België uitgehold. In 1970 begon dat proces en in 1993 werd België een federaal land, en nog is de staatsvorming niet ten einde. Alles werd gesplitst, regeringsmacht, de ambtenarij, de media, het onderwijs, de economische politiek. En natuurlijk de partijen. Ooit waren er drie politieke families (christen-democraten, socialisten en liberalen). Ze zitten nog als drie blokken van politieke families in de federale Kamer. Maar de afhankelijkheid aan de taalgemeenschap werd groter dan de ideologische cohesie. PS en SP stonden naast elkaar als het ging om de sociale strijd, maar tegenover elkaar als het ging om de hervorming van de staat.

PvdA en SP/PS zitten ook in een ander sociologisch profiel. In Wallonië was het makkelijk. De industrialisering en de sociale emancipatie gaf de socialisten een grote macht. En dankzij de federalisering van de Belgische staat kregen ze in Wallonië een almacht. Maar in Vlaanderen lag dat anders. De sterkste zuil werd de christen-democratische en dat bleef ook zo. Het ACW – de christelijke vakbeweging – bleef altijd veel groter dan het ABVV, de socialistische. Wallonië is centrum-links, maar Vlaanderen centrum-rechts. Wallonië is snel ontkerkelijkt, maar Vlaanderen heeft juist een diep gewortelde katholieke traditie. Bovendien heeft de Vlaamse christen-democratie, dankzij het werk van priester Daens, een ontwikkelde sociale dimensie. Daarmee bleef de christelijke zuil op de been: het ACW (vakbond), het CM (christelijk ziekenfonds), de CVP (de christelijke volkspartij). Vlaamse socialisten probeerden hier in te breken en de arbeiders bij de CVP weg te kapen. In de jaren zestig begon in Vlaanderen, zij het veel langzamer dan in Nederland, de ontkerkelijking en was er door economische groei een basis voor industrialisering. Bovendien had de SP zelf ook een goed ontwikkelde

zuil met het AVBB, de socialistische mutualiteit (SM) en tal van coöperaties. De arbeidersklasse zou overlopen, dachten de socialisten.

Het mislukte om drie redenen. Vlaamse socialisten waren voor veel Vlamingen te 'links', te weinig 'pro-Vlaams' en ook te 'anti-kerkelijk'. Vlaanderen is van grondhouding immers centrum-rechts. Vlaamse socialisten zaten vroeger vast aan de Waalse socialisten en konden, als kleine in de politieke familie, moeilijk de 'Vlaamse snaar' bespelen. En ook het anti-kerkelijk karakter van het socialisme in België is een groot verschil met de PvdA. In SP/PS was de vrijmetselarij van origine diep geworteld. Socialisten zijn in België van nature vrijzinnig en tegen de katholieke kerk. Zij zetten zich in de vorige eeuw af tegen de almacht van de katholieke kerk en de katholieke politiek. Eind vorige eeuw waren er homogene katholieke kabinetten. De loges waren als het ware de veilige plaatsen voor de vrijzinnigen, die zich als een soort verzetsstrijders voelden. Het gevolg was, en dat is nu nog soms te merken, dat veel socialisten een anti-klerikale reflex hebben en niets moeten hebben van 'zwartrokken'.

In Nederland speelde dit veel minder een rol, zeker niet nadat de PvdA linkse christenen binnenhaalde. Bovendien was er in Nederland niet de almacht van een kerk. Katholieken bevonden zich in Nederland in een achtergestelde positie, terwijl protestanten over vele kerken waren verspreid. Er was dus geen klerikalisme in Nederland en daarmee ook geen anti-klerikalisme. In de jaren zeventig werd dominee Albert van den Heuvel voorzitter van de VARA. In België zou dat ondenkbaar zijn. Als de PvdA een debat organiseert doet zij dat soms in een kerk- of kerkachtig gebouw. Bij de SP/PS is dat onvoorstelbaar. Sommige socialisten hebben een diepgewortelde afkeer van 'de caloten'. Vrijzinnigheid is er van nature militant en prominente socialisten werden logebroeders. In het katholieke Vlaanderen konden socialisten door hun anti-kerkelijke houding geen greep krijgen op de arbeiders.

Een laatste verschil is de politieke context. De PvdA kon dikwijls volgelingen zoeken binnen haar sociologische aanhang: de laagste inkomensgroepen. Er groeit wel concurrentie aan de linkerzijde: Groen Links en de Nederlandse SP. Maar bij de Vlaamse SP komt de concurrentie van een andere kant: het Vlaams Blok. Het Blok heeft zich genesteld in de steden en is in Antwerpen grootste partij. In Brussel voert zij een harde campagne met een expoliticommissaris. Het Vlaams Blok haalt niet

zozeer stemmers weg bij de CVP of bij de liberalen, maar mikt opzettelijk op proteststemmers onder minder gefortuneerden. De SP is op de terreinen zoals het asielbeleid of binnenlandse veiligheid naar rechts geduwd door toedoen van het Vlaams Blok. De architecten van het harde asielbeleid zijn Louis Tobback en Johan Vande Lanotte. De SP heeft daarmee een soort 'macho-houding' die bij de PvdA onwennig overkomt. Hoewel de SP politiek een *cordon sanitaire* tegen het Blok voert, probeert zij het Blok de wind uit de zeilen te halen door een deel van het programma over te nemen. De SP wil het Blok 'overbodig' maken.

De PvdA hoeft dit niet te doen omdat extreem-rechts geen gevaar is. Dat is een luxe, maar toch zit er een adder onder het gras. De CD en de Nederlandse SP vissen in dezelfde vijver. Waar de CD sterk terugzakte, kwam de SP flink op. Het zijn sociologisch dezelfde proteststemmers. Maar die stem heeft bij de SP grotere legitimiteit dan wanneer het om CD'ers gaat.

Een opmerkelijk verschil tussen PvdA en Vlaamse SP is de manier waarop de jaren zestig inwerkten op het socialisme van beide landen. De PvdA beleefde haar culturele revolutie in 1969, met de verkiezing van de beredansende André van der Louw tot voorzitter en de presentatie van *Tien over Rood*. De PvdA kreeg een volledig Messianistische uitwerking. De Nederlandse politiek radicaliseerde en *Keerpunt-72* werd een ijkpunt. Die culturele ommezwaai werd ook mogelijk omdat de ontkerkelijking en ontzuiling samen gingen. In België was dat niet zo. Het 'Ideologisch Congres' van 1974 herbevestigde het 'marxisme' als grondslag en de 'klasstrijd' als middelpunt. De BSP was niet zozeer Messianistisch, maar Marxistisch. In België was er wel het proces van ontkerkelijking, maar de zuilen bleven overeind. De reden was dat de Belgische staat in een gestadig proces van beleidsmatige uitholling verkeerde door de hele serie staatsvormingen. De staat werd zwak, maar de zuilen bleven sterk, en namen staatstaken over. Zo wordt in België de werkloosheidsuitkering uitgekeerd door de vakbond. Pas in de jaren tachtig was er een andere politiek-culturele koers in de SP voelbaar. Het collectief lidmaatschap (van partij, vakbond, ziekenfonds en coöperatie) werd medio jaren tachtig afgeschaft. De partij opende de rangen voor mensen met een katholieke achtergrond, mensen die dus geen 'socialistische stamboom' konden voorleggen. Zo was ex-partijvoorzitter Karel van Miert ex-

katholiek, net als ex-partijvoorzitter Frank Vandembroucke. Door sommigen in hun partij werden ze niet aanvaard of 'tjeev' genoemd, wat een scheldwoord is voor katholiek.

Het Toekomst Congres

Er bleef wel een verschil tussen PvdA en SP. In Nederland verwaterde de rode zuil (PvdA-VARAFNV), maar in Vlaanderen bleef SP-ABVV-SM een machtsfactor, zij het minder hecht dan vroeger. De PvdA werd een soort kiesvereniging, maar de SP bleef het karakter van een ledenpartij houden. De PvdA heeft nog 60.000 leden op 15 miljoen mensen; de SP 80.000 op 6 miljoen. De SP heeft nog een 'clubgevoel'; de PvdA amper. De SP is nu bezig om – zowel politiek als ideologisch – de zeilen bij te zetten. In mei is het Toekomstcongres om voor de eerste keer sinds het 'Ideologisch Congres' van 1974 weer fundamenteel te slaan. De SP doet dit wat op z'n PvdA's in de jaren zeventig: met veel papier en veel resoluties. PvdA'ers moesten in de jaren zeventig hele telefoonboeken met teksten aannemen die – eenmaal aanvaard – de suggestie wekten dat de wereld op slag zou veranderen. Tegelijk komt in de SP een nieuwe generatie op van 'nonsensense socialisten' zoals voormalig cafédocter

(iemand die verliesmakende cafés weer rendabel maakt) uit Hasselt, Steve Stevaert. Politiek-cultureel is het Toekomstcongres wel een breuk. De Vlaamse socialisten maken zich los van de ideologische en politieke navelstreng met de PS. Ze slaan in mei hun eigen fundamenteel. De PS kijkt naar het Zuiden; de SP naar het Noorden. Ze wil aanschuiven tegen SPD, PvdA en Labour. Maar specifieke karaktertrekken zal zij wel behouden, zoals het militantisme, het zuilgevoel en de syndicale inslag. In België is ongeveer 65 tot 70 procent van de werkenden lid van een bond; in Nederland zo'n twintig. De band van de SP met de bonden is afstandelijker aan het worden, maar blijft symbolisch van belang. De vraag is of zij de mentale ordening kan behoeden voor de lasten van het verleden. Het Agusta-schandaal heeft de SP zwaar geraakt. In totaal moeten in september reeds dertien socialisten voor de opperste rechter verschijnen, van Willy Claes tot Guy Spitaels. De oude SP/PS-generatie moet zich verantwoorden en de kiezers zien de beelden van SP'ers en PS'ers in de beklagdenbank. Volgend jaar juni zijn de parlementsverkiezingen gepland. Dan kan men zien of de oude Agusta-rekeningen van tafel zijn, nog voordat de SP haar 'schone lei' kan voorleggen.